

צמאה נפשי לאלוקים

שיעורים בנושא התפילה

מאת הרב יצחק אייזיק ווינר שליט"א

לע"נ הורי ר' אליהו בן בת שבע ז"ל

לאה אירן בת טאוס ז"ל

3

ובפרק שלשה שאכלו (ברכות מ"ז ע"א) תניא אין עונין אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא יורקנה מפיו בן עזאי אומר חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו יתומה יהיו בניו יתומים קצרה יתקצרו ימיו ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יאריך יותר מדאי. ר"ל כי יש אמונה שהוא מאמין באמונה שלימה וחזקה ויש אמונה בקסרוך, וכאשר עונה אמן קטופה או חטופה מורה על חוסר אמונה ובלתי שלימה, ולפיכך אמר בן עזאי כל מי שעונה כן הכל מדה כנגד מדה רק צריך שיאריך באמן שאריכתו מורה על אמונה שלימה לגמרי בתכלית שהוא מאמין בכל לבו. ואמר מאריכין לו ימיו כי זהו ענין אמונה שהוא כמו יתד נאמן תקוע בלי שנוי רק עומד באמונתו וכשהוא מאריך בה מורה על אמונה שלימה בלי חסרון לפיכך מאריכין לו ימיו ושנותיו עד שיהיה שתול כעץ על פלגי מים, וכל הרחוקות בעולם לא יזיחו אותו ממקומו כמו שהוא נאמן ואינו זו מאמונתו.

מה"ש, נתיב הצננה, כ"ק י"א

חז"ל מספרים²⁰ שבזמן שישראל עונים "אמן יהא שמיה רבא" האמירה עושה רושם גדול בשמים ומוכירה לפני הקב"ה את חורבן ביתו ואת גלות בניו, והיא מעוררת את מידת הרחמים לגאול את ישראל ולשים קץ לצרותיהם. כך כותב הסו"ר²¹: "יתגדל ויתקדש" הוסיף על פי המקרא "והתגדלתי והתקדשתי לעיני הגוים" האמור במלחמת גוג ומגוג, שאז יתגדל שמו של הקב"ה, דכתיב: "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

יש מפרשים²² "שמיה רבא" על שם ה' שאינו שלם, שיתגדל ויחזור להיות שלם, והיינו לעת הגאולה כאשר ינקום מעמלק, שכן נשבע שלא יהיה השם שלם עד שינקום ממנו. רק אז יהיה השם שלם וגם כסאו, דכתיב²³: "האויב תמו חרבות לנצח", וכתיב²⁴: "וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו". הרי השם שלם והכסא שלם.

אמן ציבורי

אבל גם בזה יש מדרגה גבוהה ממדרגה. יש אמן שהוא תשובה לברכה הנאמרת על ידי אדם יהודי פרטי, ויש אמן הנאמר רק לתפילה ציבורית, וממילא הוא אמן גבוה יותר, אמן ציבורי. זהו אמן של הקדיש הנאמר אך ורק בציבור, שלא כמו כל הברכות שניתן לאומרים ביחיד. לפי זה, אמן של קדיש הוא מדרגת האמונה המכשירה אל חיי העולם הבא. מכאן ברור למה יש כח עצום לאמן של קדיש לשבור רתוקות ברזל ולנפץ מסגרות פלדה.

האמונה, שבכוחה עבר עם ישראל את ימי חורבן ביתו ואת גלות בניו, עומדת אותו מלבוא אל חוף מבטחים, וסוף סוף נאחו והגיע אל החוף, אמונה זו עומדת במבחן כל העת האם יצליח להתמיד באחיזתו בפסגת תקוותיו, או ח"ו אחרי שהגיע הוא עוד עלול למעוד ולהדרדר אחורה. נסיון זה וההצלחה לעבור אותו תלויים אך ורק בכח המאמינים המתמידים וממשיכים ללא הרף באמירת הקדיש ובעניינותו בבית הכנסת. ובימינו, כל בית נוסף, כל עץ נטוע, כל המשך עבודה עם אמונה שלמה, הם אמירת קדיש בידים וברגלים המצטרף אל הקדיש בפה ובמחשבה.

8

במדרש (ילקוט משלי תתקנא) ברוב עם הדרת מלך אמר רבי חמא בר חנינא להגיד שבחו וגדלו של הקב"ה אצ"פ שיש לו אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי שרת שישרתוהו וישבחוהו אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל שנא' ברוב עם הדרת מלך אין עם אלא ישראל שנא' עם זו יצירתי לי תהלתי יספרו כו' ואמר ר' ישמעאל באותה שעה ששומעין אגדה מפי חכם ואח"כ עונין יהא שמיה רבה מברך באותה שעה הקב"ה שמה ואמר למלאכי שרת באו וראו עם זו שיצירתי לי במה הן משבחין אותי באותה שעה מלבישים הקב"ה חוד והדר לכך נאמר ברוב עם הדרת מלך כו' ובאפס לאום מתחת רוון אם הפסיקו עצמם מדברי תורה אף אני אפסיק מהם ראיות של תורה. ר"ל כי המלאכים אינן יכולים לשבח באמן יהא שמיה רבה, רק ישראל אשר מעלתם מגיע עד עוה"ב הוא עולם העליון, ובעוה"ב מעלת ישראל על המלאכים.

מ"ש, נתיב הצננה, כ"ק י"א

ולכך אמרו (מכילתא בשלח ט"ו) או שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה. וכן בפ"ק דברכות (ג' ע"א) אמר שם ולא עוד אלא כל שעה שישיר ישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונים אמן יהא שמיה רבה הקב"ה מנענע בראשו ואמר אשרי המלך שמקלטין בביתו כך, ומה ענין השבח הזה מכל שאר שבחים, אבל ביאור זה כי שבח זה בפרט הוא על כל השבחים שמגיעים בו ישראל עד עולם העליון ולכן אומרים יהא שמיה רבה מברך וכו'.

מה"ש, נתיב הצננה, כ"ק י"א

ובפרק כל כתבי (שבת קי"ט ע"ב) אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שני פתחו שערים ויבא גור צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן מאי אמן אל מלך נאמן. פי' בכל כחו כמשמעו ואין הפירוש בכל כחו היינו בקול רם דא"כ היה לו לומר בקול רם, גם אין פירוש בכל כוונתו ולא אמר בכל כוונתו, רק פי' בכל כחו ולא בשפה רפה רק בחתוך שפתים לגמרי. ומפני שאמר שפותחין לו שערי ג"ע, וכל פתיחה הוא דבר שהוא סגור ונעול, ולכן אל דבר זה שיהיו נפתחים לו שערי ג"ע דבר שהוא סגור בודאי כי לדבר זה צריך כח ולפיכך אמר ר"ל כל העונה אמן בכל כחו כי או נפתח לו דבר שהוא סגור כאשר עשה בכל כחו, וכן מה שאמרו (שם) העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו קורעין לו גזר דינו, זה מפני שצריך קריעה לגזר דין וכל קריעה צריך כח. ומ"ש פותחין לו שערי ג"ע, לפי שהעונה אמן אחר המברך נכנס במעלה עליונה וכמו שיתבאר בסמוך, ולפיכך אמר פותחין לו שערי ג"ע, כלו שפותחין לו שער חדש.

לשון הקדיש

אחד הטעמים לפי הפשט לאמירת הקדיש בלשון ארמית הוא: השפה הארמית- לשון הגלות הקרובה לעברית, לשון הקודש, מסמלת את המדרגה הנמוכה של ישראל וביחד עם זאת את העובדה שגם בגלותם עדיין ישראל קשורים למקורם הקדוש. גם כשהם מדברים בשפה זרה שאיננה עברית, הם מדברים בלשון שלכל הפחות היא קרובה לעברית כדי שלא להתנתק לגמרי מהמקור. אם כן תפילה מרוממת זו- תפילת הקדיש, שתוכנה עוסק בתפקידנו להרים את שם ה' שהושפל על ידי גלותינו, והמבטאת את העובדה שנתרחקנו מבית חיינו, אומרים אנו אותה באותה לשון שזהו ענינה- התקשרותנו עם הקדושה גם בהיותנו במעמקים. מתוך כך, תפילה זו בכוחה להרים אותנו גם במצבים של שפל נורא, והיא התפילה הנאמרת על ידי אכלים ברגיעים אוקטנו בשעה שבייתם חרב עליהם. תפילה זו משותפת על ידי הציבור כולו, שהשליח הציבור או אחד מאומרי הקדיש המתוויבים מדיני אבילות אומר את הקדיש, והציבור עונים אמן בזמן הראוי. ישנה השתתפות נוספת של הציבור באמירת חלק מהקדיש, והוא: "יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמא...". ישנם מנהגים שונים בין האשכנזים לבין הספרדים- אלו עונים עד "ולעלמי עלמא", ואלו עונים עד סוף המילים "דאמירן בעלמא". אולם הטעם לשניהם הוא אותו טעם. טעם האשכנזים האומרים עד "ולעלמי עלמא" הוא, שעד שם ישנן עשרים ושמונה אותיות החל מ"יהא שמיה רבא מברך", ואלו הספרדים נוהגים לפי השיטה המחייבת אמירת עשרים ושמונה מילים אשר מסתיימת במילים "דאמירן בעלמא".

אם כן המשותף בשניהם הוא העשרים ושמונה שהיא גימטריא של המילה "כח". וכתב הסו"ר²⁵ שזה רומז לתפילת משה רבינו בזמן חטא המרגלים: "ועתה יגדל נא כח השם". לתפילה זו רומזות גם מילות הקדיש הפותחות במילה "יתגדל". כלומר, המילים "יהא שמיה רבא..." הם תפילה על התגלות כח ה' בעולם שהוא במצב של חולשה וצריכים להתאמץ להעלותו. זה מחייב גם מאמץ נפשי וגם מאמץ גופני, כפי שאמרו חז"ל²⁶ שיש לענות את הקדיש בכל כוחו. וכתבו המפרשים²⁷ שהכוונה היא בכל כח כוונתו וגם בכל כוחו ממש, ובלבד שלא יצחק צעקות בבית הכנסת.

ובפרק כל כתבי (שבת קי"ט ע"ב) אמר ר' יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבה כחו קורעין לו גזר דינו כו'. לא אמרו העונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד או האומר ברכו או קדושה רק העונה אמן יהא שמיה רבה. וזה שכבר אמרנו כי ברכה זאת מגיע עד עולם העליון שהוא נקרא עוה"ב, וזה מבואר במה שבברכה זאת נאמר בה לעלם ועלמי עלמא. וזכור ג' עולמות כמו שתרגם יונתן קדיש בשמי מרומא וכו' קדיש על ארעא קדיש לעלם ולעלמי עלמא, והוא נאמר על עוה"ב שהוא עולם העליון ולפיכך תקנו לשון יהא שמיה רבה מברך ביו"ד מפני שהוא נאמר על עוה"ב שהוא לעתיד, גם היו"ד הוא יסוד עוה"ב כי ביה ה' צור עולמים